

Olszewski, Eugeniusz

Mieczysław Radwan 1889-1968

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 13/3, 657-664

1968

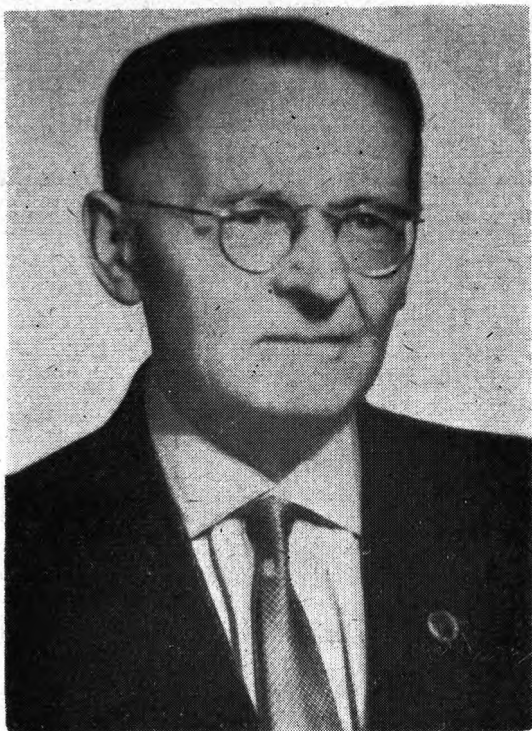
Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW RADWAN
1889 — 1968

Historia techniki poniosła dotkliwą stratę. W dniu 30 stycznia 1968 r. zmarł w Krakowie doc. Mieczysław Radwan, jeden z największych miłośników i badaczy przeszłości naszego hutnictwa.

Mieczysław Radwan urodził się 5 kwietnia 1889 r. na Kielecczyźnie, w niewielkim miasteczku Żarnowie. Szkołę podstawową ukończył w Końskich, a po przeniesieniu się rodziców, Bronisława i Marii z Reklewskich, do Radomia, w 1899 r. wstąpił tam do gimnazjum. Po strajku szkolnym w 1905 r. przeniósł się do Szkoły Handlowej z wykładowym językiem polskim. Na kilka miesięcy przed maturą został aresztowany za udział w konspiracyjnych pracach Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej i administracyjnie wydalony z granic ówczesnego Królestwa. Zaczęła się wówczas jego tułaczka po carskiej Rosji. W 1909 r. zdał maturę w Wilnie i w tym samym roku wstąpił na Wydział Mechaniczny politechniki w Kijowie. W czasie studiów należał do nielegalnej postępowej organizacji studenckiej „Korporacja” i przez pewien czas był jej przewodniczącym. Za tę działalność został w 1914 r. aresztowany i deportowany w głąb Rosji. Po wielu staraniach osiadł w Zagłębiu Donieckim, w Olchowce

koło Ługańska, gdzie podjął pracę w Olchowskim Towarzystwie Metalurgicznym, pełniąc początkowo obowiązki konstruktora, a następnie kierownika biura technicznego i budowlanego.

W 1919 r. wrócił drogą przez Francję do kraju i po przejściowym zatrudnieniu przy budowie kolei Sierpc — Płock w grudniu 1920 r. rozpoczął pracę w Zakładach Ostrowieckich (obecnie Huta im. M. Nowotki) w Ostrowcu Świętokrzyskim, początkowo jako konstruktor, a od połowy 1921 r. jako szef Biura Technicznego. Na tym stanowisku prowadził rozbudowę wagonowni i odlewni rur oraz opracował kilka konstrukcji wagonów kolejowych, z których wagon samowyladowniczy Ra-32 został opatentowany. W 1937 r. objął stanowisko szefa Wydziału Technicznego Huty „Pokój” w Nowym Bytomiu, a w maju 1939 r. został mianowany inspektorem technicznym tego przedsiębiorstwa.

W czasie okupacji przeniósł się w strony rodzinne, pracując najpierw w zakładzie metalurgicznym w Chlewiskach, a następnie przy budowie kopalni „Stanisław” w Stąporkowie i jako kierownik odlewni w Nieborowie.

Po wyzwoleniu wrócił w lutym 1945 r. do Huty „Pokój”, obejmując stanowisko dyrektora technicznego. W grudniu tegoż roku został powołany na stanowisko dyrektora Działu Przetwórczego w Centralnym Zarządzie Przemysłu Hutniczego w Katowicach. W sierpniu 1949 r. objął funkcje szefa Działu Studiów w Biurze Projektowania Urządzeń Hutniczych, a we wrześniu 1952 r. został w tym biurze głównym inżynierem i szefem Działu Planów Generalnych i Transportu.

Ze względu na głęboką wiedzę i znajomość urządzeń hutniczych w marcu 1954 r. został powołany do Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, gdzie jako zastępca profesora objął kierownictwo Katedry Maszyn Hutniczych. W 1957 r. spełniły się jego marzenia życiowe, gdy w uczelni tej utworzono Katedrę Historii Techniki i Nauk Technicznych, powierzając mu kierownictwo tej katedry, które sprawował (od 1958 r. jako docent) do chwili przejścia na emeryturę we wrześniu 1960 r.

Historia techniki interesowała Mieczysława Radwana od dawna. Już w okresie ostrowieckim zajął się opieką nad przedhistorycznymi kopalniami krzemienia w Krzemionkach Opatowskich i w 1925 r. opublikował na ten temat pierwszy swój artykuł (w miesięczniku „Ziemia”) [1⁴]. W tym też czasie zorganizował przy Oddziale Ostrowieckim Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Muzeum Ziemi Opatowskiej, w którym skrzętnie gromadził eksponaty dotyczące dziejów naszej techniki [6].

Rozmiłowany w zabytkowych obiektach przemysłowych Zagłębia Staropolskiego, na wieść o zagrożeniu rozbiórką i przeznaczeniu na złom urządzeń pudlingarni i walcowni w Sielpi Wielkiej rozpoczął szeroką akcję na rzecz ochrony tego zabytku. W wyniku jego interwencji wojewoda kielecki przekazał w 1934 r. cały ten obiekt warszawskiemu Muzeum Przemysłu i Techniki. Jako przewodniczący powołanej wówczas przez to muzeum Sekcji Ochrony Zabytków Zagłębia Staropolskiego zorganizował muzeum sielpiańskie, gdzie gromadził unikalne dokumenty, planse, mapy, fotografie oraz oryginalne maszyny i wyroby przemysłu hutniczego Zagłębia Staropolskiego [5, 11].

Po dokładnej lustracji terenu i wnikliwych badaniach źródłowych

⁴ Liczby w nawiasie kwadratowym wskazują pozycje w zamieszczonym niżej Wykazie prac doc. Mieczysława Radwana z zakresu historii nauki i historii techniki.

sporządził w 1933 r. dwie mapy plastyczne Zagłębia Staropolskiego z zaznaczeniem na nich zakładów hutniczych istniejących w wiekach XV—XX. W tym okresie przystąpił również do zbierania materiałów do dziejów hutnictwa żelaznego Zagłębia Staropolskiego. Dwa wycinki z tej pracy: *Kiedy powstał i jak wyglądał pierwszy wielki piec w Polsce* [8] oraz *Z dziejów wytopu* [9] były opublikowane w „Hutniku” w latach 1936 i 1937.

Całość pracy przygotowana do druku, wraz z materiałami zbieranymi w ciągu 15 lat, została zniszczona w 1939 r. przez hitlerowców. Również w brutalny sposób została zdewastowana Sielpia Wielka, z której, narażając swe życie, zdołał M. Radwan uratować jedynie *Księgę rejewską* [14] i dokumenty zgromadzone przez Zaorskiego.

Materiały te posłużyły do opracowania wydanej w 1954 r. książki *Wielkopiecownictwo w Zagłębiu Staropolskim w połowie XIX wieku* [17], stanowiącej jedną z najpoważniejszych pozycji w historiografii naszej techniki hutniczej.

Gdy pracował po wyzwoleniu w Centralnym Zarządzie Przemysłu Hutniczego, został mianowany kuratorem zabytków hutnictwa. Niestety, była to jedynie godność honorowa bez żadnych uprawnień i środków materialnych. Mimo to przy pomocy konserwatorów wojewódzkich ratował przed kompletną ruiną pozostałe w terenie zabytki.

W 1954 r. Komitet Historii Nauki PAN powołał go na przewodniczącego Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej.

Na tym stanowisku zainicjował w 1955 r. badania nad hutnictwem świętokrzyskim z okresu wpływów rzymskich [20, 24]. Zagadnienie to w jego rękach urosło do wielkiego problemu naukowego. Potrafił bowiem skupić wokół siebie archeologów, metaloznawców, mineralogów i chemików, którzy rozpoczęli kompleksowe badania nad wytopem świętokrzyskim. Przeprowadzone wielokrotnie pod jego kierownictwem próbne wytopy w piecach zrekonstruowanych u stóp Łysej Góry rzuciły wiele światła na technikę wytapienia żelaza w tych czasach [64, 80 i inne]. Publikacje, referaty i sprawozdania z tych prac zainteresowały naukowców z zagranicy, i to zarówno ze względu na otrzymane wyniki, jak i na stosowaną metodykę badań [33, 39, 46, 71, 87]. Ośrodek krakowski wysunął się dzięki temu na czoło badań tego okresu, nawiązując ściśle kontakty z odpowiednimi placówkami w Czechosłowacji, Związku Radzieckim, Anglii i Stanach Zjednoczonych.

Mieczysław Radwan, oprócz pasjonujących go zagadnień starożytnego wytopu żelaza, myślał wciąż o opracowaniu wielkiej monografii poświęconej historii i rozwojowi polskiego hutnictwa. Na nowo zbierał materiały, jednak nie mógł znaleźć odpowiednich funduszy na pełną penetrację terenu i poszukiwania źródłowe. Dlatego, proporcjonalnie do środków, jakimi dysponował, opracował zwięzły zarys rozwoju hutnictwa na ziemiach polskich: *Rudy, kuźnice i huty żelaza w Polsce*, wydany w 1963 r. [75]. Praca ta stanowi pierwszą udaną próbę syntetycznego ujęcia dziejów polskiego hutnictwa i oprócz danych historycznych zawiera także ocenę procesów technologicznych i efektów produkcyjnych w oparciu o wskaźniki techniczno-ekonomiczne. Ideę takiego właśnie ujmowania procesów i zagadnień przemysłowych gorąco propagował doc. Radwan wśród historyków kultury materialnej [44].

Szczerze oddany historii techniki, a szczególnie historii polskiego hutnictwa, nie szczędził sił, by włączać się do każdej akcji, która służyłaby tej sprawie. Powołany w 1957 r. do Prezydium Rady Naukowej Muzeum

Techniki NOT w Warszawie realizował program ochrony zabytków: dzięki jego staraniom Muzeum Techniki wzięło pod opiekę sporo zabytków nie tylko z terenu Zagłębia Staropolskiego [29, 52], ale także z rejonu Gdańska i Tatr. Z jego inicjatywy rozpoczęto m.in. badania w Dolinie Kościeliskiej, które pozwoliły na wyjaśnienie wielu spraw związanych z tatrzańskim hutnictwem.

Nieszczęśliwy wypadek, któremu uległ na ulicy w Krakowie w dniu 25 listopada 1967 r., przerwał jego działalność w chwili, kiedy, rozporządzając pełnią sił twórczych, snuł jeszcze wiele planów na przyszłość. Jakby wiedziony przecuciem, pracował w ostatnich miesiącach bez wytchnienia nad edycją *Metalurgii* Jana Jaśkiewicza, który w końcu XVIII w. wykładał na Uniwersytecie Krakowskim chemię, mineralogię i hutnictwo w oparciu o najnowsze wówczas zdobycze wiedzy [109]. Doc. Radwan był niezmiernie szczęśliwy, gdy rękopis złożył u wydawcy, sądził bowiem, że w ten sposób dołożył jeszcze jedną ważną kartę do dziejów polskiego hutnictwa.

Motorem i pasją działania Mieczysława Radwana było poszukiwanie prawdy i zawsze doznawał wiele satysfakcji, gdy on sam lub któryś z jego współpracowników mógł poszczycić się osiągnięciami na tym polu. Przejęty głęboko humanizmem, z rozwojem techniki łączył zawsze człowieka, który ją stworzył.

Za zasługi położone przy rozwoju obecnego hutnictwa, za badanie i ratowanie zabytków jego przeszłości oraz za działalność przy tworzeniu i rozwoju Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego zostało mu nadane członkostwo honorowe tego stowarzyszenia.

Mieczysław Radwan odszedł, ale pozostawił po sobie pamięć wspańskiego człowieka i naukowca oraz pozostawił ludzi, którym zaszczepił miłość do historii polskiego hutnictwa i skierował ich na drogę rozpoczętych przez siebie badań.

U stóp Łysej Góry dzięki jego inicjatywie powstało Muzeum Starożytnego Hutnictwa. Nazwane jego imieniem, będzie dawało potomności świadectwo o jego wielkim sercu i umyśle, które złożył w darze rejonowi Gór Świętokrzyskich i starożytnemu hutnictwu.

Wacław Różański

WYKAZ PRAC DOC. MIECZYŚLAWA RADWANA
Z ZAKRESU HISTORII NAUKI I HISTORII TECHNIKI *

1. *Przedhistoryczne kopalnie krzemienia w pow. opatowskim*. „Ziemia”, nr 5/1925.
2. *O pomnik prof. Mariana Raciborskiego w Ćmielowie*. Ostrowiec 1930.
3. *Dolina rzeki Kamiennej w programie Staszica i Druckiego-Lubeckiego*. „Ziemia”, nr 7/1932.
4. *Odezwa w sprawie zbierania przyczynków i pamiątek do historii przemysłu i techniki w Polsce, a w szczególności historii Zagłębia Staropolskiego*. Warszawa 1935.
5. *Zakład walcowni w Sielpi Wielkiej — zabytkiem sztuki inżynierskiej*. „Hutnik”, nr 6/1935.

* Bibliografia nie obejmuje notatek bibliograficznych, zamieszczanych w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”, oraz artykułów w prasie codziennej i tygodniowej.

6. *Dziesięciolecie Muzeum Ziemi Opatowskiej PTK*. „Ziemia”, nr 2—3/1936.
7. *Pierwotne hutnictwo żelazne na północnym zboczu Łysogór*. Tamże.
8. *Kiedy powstał i jak wyglądał pierwszy wielki piec w Polsce*. „Hutnik”, nr 2/1936.
9. *Z dziejów wytopu*. Tamże, nr 9/1937 oraz: Katowice 1937.
10. *Ruiny wielkiego pieca w Majdanie*. Tamże, nr 11/1938.
11. *Zabytkowa pudlingarnia i walcownia w Sielpi Wielkiej*. „Kalendarz Górniczo-Hutniczy”, 1938.
12. *O prawdziwy obraz dziejów hutnictwa żelaznego w Polsce*. „Hutnik”, nr 7—8/1947.
13. *Zagadnienia transportu wewnętrznego w starym hutnictwie polskim*. Tamże, nr 3—4/1950.
14. *Księga rejowska*. „Hutnik”, nr 1/1953.
15. [Rec.] B. Zientara, *Ze studiów nad historią techniki polskiego hutnictwa żelaznego do XVII wieku* („Przegląd Historyczny”, nr 2/1952). „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 1—2/1953.
16. *Zabytkowy zakład wielkopiecowy w Chlewiskach*. „Hutnik”, nr 2/1954.
17. *Wielkopiecownictwo w Zagłębiu Staropolskim w połowie XIX wieku*. Kartki z dziejów polskiej techniki hutniczej. Stalinogród 1954.
18. *W sprawie potrzeb badawczych historii techniki górniczo-hutniczej w epoce kapitalizmu*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4/1954.
19. *Stan badań nad rozwojem polskiej techniki hutniczej*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, t. 3, 1955.
20. *Badania terenowe nad zabytkami hutnictwa żelaznego w Zagłębiu Staropolskim*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 2/1956.
21. *Georgius Agricola*. „Hutnik”, nr 2/1956.
22. *Konferencja metalurgów i metaloznawców z archeologami i historykami*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1956.
23. *O śladach hutnictwa żelaza we wschodniej części Zagłębia Staropolskiego*. „Przegląd Geologiczny”, nr 8/1956.
24. *Prace wykopaliskowe w Rudkach*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1956.
25. *Uroczystości w Karl-Marx-Stadt w czterechsetną rocznicę zgonu Jerzego Agri-coli*. Tamże, nr 2/1956.
26. *Z dziejów polskiego hutnictwa żelaznego*. [Rec.] B. Zientara, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego w wiekach XIV—XVII*. Warszawa 1954. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, t. 4, 1956.
27. *Z powodu książki Benedykta Zientary pt. „Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego”*. „Hutnik”, nr 2/1956.
28. *Najstarsze ślady świętokrzyskiego hutnictwa żelaznego*. „Przegląd Techniczny”, nr 3—4/1957.
29. *Problem Sielpi Wielkiej*. Tamże, nr 13/1957.
30. *Stara Kuźnica*. „Ziemia”, nr 12/1957.
31. *Świadectwo Pawła Bolesława Podczaszyńskiego o stanie techniki hutnictwa i górnictwa żelaznego w Zagłębiu Staropolskim z r. 1842*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa”, t. 1, 1957.
32. *Tymczasowe sprawozdanie z badań terenowych nad dawnym hutnictwem, prowadzonych latem 1956 r.* [Współautor: Kazimierz Bielenin]. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1/1957.
33. *Iron Smelting in the Święty Krzyż Mountains at the Beginning of our Era*. [Współautor: Kazimierz Bielenin]. „Ergon”, t. 1, 1958 (dodatek do nr 1—2/1958 „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej”).
34. *Istota procesów metalurgicznych a poglądy niektórych archeologów*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3/1958.

35. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1958.
36. *Podstawy surowcowe hutnictwa świętokrzyskiego*. „Rudy Żelaza”, nr 6/1958.
37. [Rec.] J. Pazdur, *Zakłady metalowe w Białogonie 1614—1914*. Wrocław 1957. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1958.
38. *Badania nad starożytnym hutnictwem żelaza w rejonie Gór Świętokrzyskich w latach 1956 i 1957*. [Współautor: Kazimierz Bielenin]. „Materiały Archeologiczne”, t. 1, 1959.
39. *Drewniepolaskij bassiejn*. „Trudy Instituta Istorii Jestiestwoznania i Tiejchniki”, t. 25, 1959.
40. *Interpretacja odsloniętych mielerzy świętokrzyskich*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3/1959.
41. *Konferencja radzieckich historyków przyrodoznawstwa i techniki. Obrady sekcji historii metalurgii*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1959.
42. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. Tamże, nr 2/1959.
43. *Metalurgia w pierwszym tomie „Historii Polski”*. Tamże, nr 4/1959.
44. *Wzloty i upadki polskiego hutnictwa żelaznego*. „Przegląd Naukowo-Techniczny Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie”, seria H, zes. 1, 1959.
45. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3—4/1960.
46. *La technique sidérurgique dans le territoire de la Pologne dans la période des influences romaines (I—IV siècle de notre ère)*. [W:] *Actes du IXe Congrès International d’Histoire des Sciences. Barcelona—Madrid 1—7 Septembre 1959*. Barcelona—Paris 1960.
47. *Ważne odkrycie*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4/1960.
48. *Zagłębie Staropolskie. Przewodnik turystyczny*. Katowice 1960.
49. *Z badań nad dymarką świętokrzyską*. [Współautorzy: Stanisław HOLEWIŃSKI, Wacław RÓŻAŃSKI]. „Archiwum Hutnictwa”, nr 3/1960.
50. [Rec.] „Podstawowe Problemy Współczesnej Techniki”, t. 4, 1959. [Współautor: Roman Wajdowicz]. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3—4/1960.
51. [Rec.] W. S. Wirginskij, *Gorno-mietalurgiczeskoe proizvodstwo Francji wo 2 połowinie XVIII wieka* („Trudy Instituta Istorii Jestiestwoznania i Tiejchniki”, t. 20, 1959). Tamże.
52. *Muzea i zabytki górniczo-hutnicze w Polsce*. „Państwowa Rada Górnictwa. Materiały z prac Rady”, zes. 30, 1961.
53. *O niektórych metodach badań nad starożytnym hutnictwem żelaza w Polsce*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4/1961.
54. *Uwagi o „żużu spienionym” z obszaru świętokrzyskiego*. [Współautor: Mieczysław Budkiewicz]. „Archiwum Hutnictwa”, nr 1/1961.
55. *Z prac Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1/1961.
56. [Rec.] „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa”, t. 3, 1959. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 1/1961.
57. [Rec.] „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa”, t. 5, 1960. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1961.
58. [Rec.] *Zarys dziejów górnictwa na ziemiach polskich*. T. 1. Katowice 1960. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 4/1961.
59. *Dotychczasowe próby odtworzenia procesu metalurgicznego w dymarkach typu świętokrzyskiego*. „Archeologia Polski”, nr 2/1962.
60. *Drogi postępu technicznego w hutnictwie na przykładach Zagłębia Staropolskiego*. „Rocznik Świętokrzyski”, t. 1, 1962.

61. *Hutnictwo świętokrzyskie jako problem naukowy*. [W:] *Sprawozdanie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za I półrocze 1962 r.* Poznań 1962.
62. *Jeszcze w sprawach niektórych badań nad starożytnym hutnictwem żelaza w Polsce*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, nr 3—4/1962.
63. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1962.
64. *Polsko-czechosłowackie doświadczenia wytopu żelaza w dymarkach z okresu rzymskiego*. [Współautor: Radomir Pleiner]. Tamże.
65. *Próbne wytopy żelaza w dymarkach typu świętokrzyskiego*. [Współautor: Radomir Pleiner]. Tamże, nr 4/1962.
66. *La sidérurgie en Pologne Centrale au premier millénaire de notre ère*. [Współautor: Kazimierz Bielenin]. „Revue d'Histoire de la Sidérurgie”, t. 3, 1962—1963, lipiec—wrzesień.
67. *Świadek wiarygodny*. [W:] W. Roździeński, *Officina ferraria* [...]. Wrocław—Warszawa—Kraków 1962.
68. *Dalsze doświadczenia z wytopem żelaza w dymarkach typu świętokrzyskiego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1/1963.
69. *Jeszcze o pomysłach badawczych dra J. Piaskowskiego*. [Współautor: Kazimierz Bielenin]. Tamże, nr 1/1963.
70. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. Tamże, nr 3/1963.
71. *Polnisch-tschechoslowakische Schmelzversuche in den Rennöfen der römertzeitlichen Bauarten*. [Współautor: Radomir Pleiner]. „Archeologické Rozhledy”, nr 1/1963.
72. *Praca doktorska o rzece Kamiennej*. Tamże, nr 2/1963.
73. *Praca doktorska z historii techniki górniczej*. Tamże, nr 4/1963.
74. *Problem metalu świętokrzyskiego: Słowo wstępne. Podsumowanie dyskusji*. „Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa”, t. 6, 1963.
75. *Rudy, kuźnie i huty żelaza w Polsce*. Warszawa 1963.
76. *Wiedza górnicza i hutnicza Walentego Roździeńskiego*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1963.
77. *W sprawie artykułu J. Piaskowskiego o lokalizacji starożytnych Kotynów*. „Acta Archeologica Carpathica”, nr 1—2/1963.
- 77a. *Zjawisko niskotemperaturowego utleniania znalezisk żelaznych*. [Współautor: Adam Mazur]. „Konserwacja Zabytków Metalowych”, seria B, t. 5, 1963.
78. *Amerykański historyk hutnictwa żelaza o hutnictwie na Stowiańszczyźnie*. [Rec.] T. A. Wertime, *The Coming of the Age of Steel*. London 1961. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1963.
79. [Rec.] N. N. Stoskowa, *Pierwyje mietallurgiczeskije zawody Rossii*. Moskwa 1962. Tamże.
80. *Dalsze próbne wytopy w piecykach dymarskich typu świętokrzyskiego*. Tamże, nr 3—4/1964.
81. *Dalsze próbne wytopy żelaza w dymarkach typu świętokrzyskiego*. Tamże, nr 1/1964.
82. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. Tamże, nr 3—4/1964.
83. *Praca doktorska z pogranicza archeologii i historii techniki*. Tamże, nr 2/1964.
84. *Dalsze próbne wytopy żelaza w dymarkach typu świętokrzyskiego*. Tamże, nr 4/1965.
85. *Doświadczalne wytopy żelaza w piecach starożytnych*. Tamże, nr 1—2/1965.
86. *Kontakty techniki polskiej z kierunkami naukowymi Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej”, zesz. 138, 1965.

87. *Méthodes appliquées en Pologne dans les recherches sur le sidérurgie ancienne des Monts Sainte-Croix*. „Organon”, t. 2, 1965.
88. *Nowe próbne wytopy żelaza w Słupi Nowej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 1—2/1965.
89. *O kuźnicach bez kunsztów wodnych i o kuźnikach polskich na Białorusi*. „Różdzieńsciana”, t. 1, 1965.
- 89a. *W sprawie daty założenia Zakładów Ostrowieckich*. „Wiadomości Hutnicze”, nr 5/1965.
90. *Przewrót techniczny w przemyśle Królestwa Polskiego*. [Rec.] I. Łukasiewicz, *Przewrót techniczny w przemyśle Królestwa Polskiego 1852—1886*. Warszawa 1963. „Kwartalnik Historyczny”, nr 1/1965.
91. [Rec.] R. Pleiner, *Die Eisenverhüttung in der „Germania Magna” zur römischen Kaiserzeit*. Berlin 1965. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 4/1965.
92. *L'Ancienne technique sidérurgique polonaise. Méthodes appliquées en Pologne dans les recherches sur la sidérurgie ancienne des Monts Sainte-Croix*. „Revue d'Histoire de la Sidérurgie”, nr 2/1966.
93. *Doktorat z zakresu historii techniki*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1966.
94. *Dzieje Zagłębia Staropolskiego*. Tamże.
95. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN* [Współautor: Stanisław Miczulski]. Tamże, nr 3/1966.
96. *Koordinacja badań nad historią górnictwa i hutnictwa*. Tamże, nr 1—2/1966.
97. *O starożytnym hutnictwie świętokrzyskim ciąg dalszy*. „Hutnik”, nr 2/1966.
98. *Starożytne hutnictwo świętokrzyskie. Metody badań i wyniki*. „Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej”, zesz. 131, 1966.
99. *Jubileusz Jachymowa*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 2/1967.
100. *Nowe próbne wytopy żelaza w dymarkach*. Tamże.
101. *Problem „metalów świętokrzyskich”*. Tamże.
102. *Z pobytu w Związku Radzieckim*. Tamże.
103. *Komitet dawnego hutnictwa żelaza*. Tamże, nr 4/1967.
104. *Konferencja sprawozdawcza Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej*. Tamże.
105. *Ochrona zabytków hutnictwa*. Tamże, nr 1/1967.
106. [Rec.] R. Pollak, *Wśród literatów staropolskich*. Warszawa 1966. [Współautor: Zygmunt Brocki]. Tamże, nr 3/1967.
107. [Rec.] J. Sikora, *Żelazne skarby*. Katowice 1967. Tamże, nr 4/1967.
108. „Dymarki 67”. Tamże nr 1/1968.
109. *Manuel de „Métallurgie” du Professeur Jan Jaśkiewicz de la fin du XVIIIe siècle*. [W:] *Études d'histoire de la science et de la technique*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1968.
110. *Polski słownik biograficzny*. T. 11—12. Wrocław—Warszawa—Kraków 1964—1967. Jasiukowicz Ignacy; Kađen Karol Henryk; Klimkiewicz Antoni [współautor: Jerzy Zimny].

Oprócz tego m.in. pozostały po doc. M. Radwanie przygotowane do druku: przypisy rzeczowe i komentarz do edycji *Metalurgii* J. Jaśkiewicza, przedmowa do angielskiego wydania *Officiny ferraria* W. Różdzieńskiego oraz wstęp do artykułów S. Barańskiego, A. S. Kleczkowskiego i S. Miczulskiego, które mają ukazać się w t. 15 „Prac Muzeum Ziemi”.